

Elaboració d'un programa de formació per promoure la participació activa en societats multiculturals

Pilar Folgueiras Bertomeu*

Resum

Aquest article exposa les bases teòriques i l'estudi diagnòstic que fonamenten l'elaboració i l'aplicació d'un programa de formació, específicament dissenyat per a dones, per promoure una participació activa. El programa, que inclou vint-i-dues activitats organitzades en cinc blocs temàtics, busca crear i promoure espais de participació on es fomenti el dret i la responsabilitat de participar, s'adquireixin les competències ciutadanes necessàries per tenir presència activa a l'espai públic, i es promogui un tipus d'identitat cívica a partir del diàleg i les relacions que es generen entre les persones participants.

Paraules clau

ciutadania, empoderament, identitat cívica, formació, participació activa, diversitat cultural

Recepció de l'original: 14 d'abril de 2008

Acceptació de l'article: 28 de novembre de 2008

Introducció

Les inquietuds polítiques entorn a la situació social, marginació i possibilitats d'inclusió de les persones immigrants a la societat d'acollida han generat, en els últims anys, un debat sobre els conceptes de ciutadania, multiculturalitat i societat democràtica. Certament, i vinculats a aquests termes, són molts els conceptes que es proposen (ciutadania diferenciada, ciutadania intercultural, ciutadania multicultural, ciutadania cosmopolita, ciutadania global, ciutadania paritària, etc.). Un dels objectius d'aquests nous conceptes és ampliar el significat de ciutadania social de Marshall (1950) i explorar nous significats, especialment pel que fa a la participació.

En l'actualitat, la modalitat de ciutadania proposada per Marshall és insuficient. La primera crítica que rep és la seva conceptualització de la ciutadania i del ciutadà exclusivament subjecte de drets. La segona gira entorn al concepte d'una ciutadania universal que, malgrat proclamar la igualtat per a totes i tots, a la pràctica no ha aconseguit que el gènere, la cultura o la classe social deixin de ser fonts d'exclusió. D'altra banda, els grans canvis i transformacions socials que s'estan produint influeixen en la manera d'entendre la ciutadania. Entre els canvis i transformacions més rellevants destaca l'increment dels fluxos migratoris i la multiculturalitat creixent, el gir cap a la societat de la informació i la redefinició femenina del concepte de ciutadania.

Per donar resposta educativa a les noves característiques de les ciutadanes i els ciutadans, necessitem una ciutadania que consideri la participació com un dels seus elements bàsics. En aquest sentit, no és casual que la inclusió de la participació ciutadana en les societats multiculturals s'hagi convertit en el focus de discussió entre pensadors liberals, comunitaristes i republicans; ni que des de corrents de pensa-

(*) Professora del Departament de Mètodes en Investigació i Diagnòstic en Educació (MIDE) de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. Doctora en Pedagogia, amb la seva tesi *De la tolerància al reconeixement. Programa de formació per a una ciutadania intercultural* (Disponible a <http://teseo.mec.es/teseo/jsp/teseo.jsp>), centrada en la participació activa i intercultural de dones a la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat (Barcelona). Adreça electrònica: pfolgueiras@ub.edu

ment diferents, autors com Habermas (2002), Rawls (2003), Kymlicka (1996), Taylor (2006) i Walzer (2004) acceptin i reivindicuin la importància dels processos de participació de la ciutadania. Es defensa un model on la ciutadania passa a ser un procés de construcció de totes les persones participants; per tant, no està acabada, i troba en la participació activa una clau per a la seva construcció.

En aquest article presentem una proposta de programa de formació que promogui la participació activa en contextos multiculturals. Després de repassar els conceptes principals que emmarcarien el programa i explicar les dades més rellevants d'un estudi diagnòstic realitzat amb dones immigrades residents a l'Hospitalet de Llobregat, el text descriu els objectius generals i específics de la proposta de programa i tanca amb unes indicacions pràctiques sobre les seves condicions d'aplicació.

La participació activa: una dimensió clau

Malgrat que moltes persones i col·lectius queden exclosos de la participació, aquesta ha representat, i representa encara, una via important d'integració de les persones en societats multiculturals:

El procés d'incorporació dels immigrants a la societat espanyola en igualtat de condicions, drets i deures amb els nacionals, mitjançant el qual puguin arribar a ser participants actius de la societat d'acollida, conformant també la vida social, econòmica i cultural, sense que se'ls imposi el preu de la renúncia a la seva cultura d'origen. (Torres, 2003, p. 21)

En aquesta mateixa línia, el Group on integration politics and power (2004, citat a Benito, 2005) ha dut a terme una investigació a Suècia, on apunta que la participació és un element bàsic en la integració de les persones, per la qual cosa és important que les i els immigrants participin en organitzacions, bé siguin autòctones (sueques) o d'immigrants. En tots dos casos es promourà la seva inclusió, sempre que les organitzacions d'immigrants siguin acceptades en la societat, i la participació de les persones immigrants en les organitzacions sueques no sigui passiva.

Un segon estudi realitzat per Borevi (2002, citat a Benito, 2005), també a Suècia, analitza el procés d'integració de les persones immigrants des de 1970. Entre els seus resultats destaca que, actualment, ser ciutadà o ciutadana no pot dependre de la procedència etnicocultural de les persones, sinó que ha de vincular-se a l'exercici de la participació.

Entesa d'aquesta manera, com es pot definir la participació? Com pot influir en aquest procés d'inclusió? Quins elements hauria d'incloure?

L'etimologia del terme *participació* és llatina; el mot s'emparenta amb *pars*, *partis* (*porció* o *part*) i *cipio* (*prendre* o *agafar*). Traduït de manera oberta: agafar o prendre part. Per delimitar més el concepte és interessant la definició de Fernando Pindado (2000), que l'utilitza en un sentit identitari, afegint l'element de pertinença a un grup, col·lectiu, comunitat o país.

Participar [...] no és donar-se per entès, o sentir-se informat del que fan els representants. Participar suposa un plus de voluntat, d'intervenció, un sentiment de pertinença a un col·lectiu, a un grup, a una ciutat, a un país. (Pindado, 2000, p. 21)

En les últimes dècades, ha emergit amb força el concepte de *empowerment* (*empoderament*)¹, unit a la idea de creació d'oportunitats. La participació com a empoderament busca, en primer lloc, assegurar que totes les persones, al marge de la seva condició social, cultural, física i econòmica, puguin desenvolupar les seves potencialitats i capacitats, i en segon lloc, redistribuir el poder, perquè les persones adquireixin un major control sobre les seves vides. Aquest empoderament ha d'orientar-se per necessitats i interessos establerts col·lectivament, ja que en cas d'estar regit per interessos individuals ja no estariem parlant de participació.

La definició de participació que ofereix Carlos Giménez és probablement la que més s'aproxima al nostre concepte.

Ser present a, ser part de, ser tingut en compte per i per a, involucrar-se, intervenir en, etc. Participar és influir, responsabilitzar-se. La participació és un procés que enllaça necessàriament els subjectes i els grups; la participació d'algué en alguna cosa relaciona aquest amb els altres també involucrats. Ser participant implica ser coagent, cooperant, coautor, coresponsable. (Giménez, 2002, p. 45)

No obstant, des de la perspectiva d'aquest article, el tema fonamental no és només intentar conceptualitzar el terme, sinó més aviat clarificar qui defineix què és participació i, sobretot, qui té possibilitat de participar. Aquest tema adquireix una major rellevància quan es tracta de la participació de persones immigrants ja que, en general, es col·loquen en una situació de desigualtat com a grup minoritari i són considerades mà d'obra barata i subjectes passius.

En els processos participatius, la intervenció es relaciona amb les possibilitats de participar i prendre decisions i pot variar segons el nivell d'implicació de les persones participants. Cal tenir en compte que la intervenció en la presa de decisions és conseqüència, entre d'altres, de dos factors clau:

- El *primer*, de caràcter psicològic, fa referència a les competències que una persona posseeix per prendre determinades decisions.
- El *segon*, de caràcter social, a aspectes contextuais, legals, polítics o econòmics; és a dir, a la capacitat real i efectiva de les persones per prendre una decisió.

Per això, resulta habitual que la intervenció en les experiències participatives sigui gradual i diferent en cada context i situació. La intervenció pot començar de manera poc rellevant i incrementar-se a mesura que va avançant o, per contra, pot donar-se un procés a la inversa (Briceño, 2003).

Paral·lelament, cal tenir present el tradicional debat entre «la posició de l'expert» i la «posició dels participants» en els processos participatius (Wandersman, 1984). En la primera són les i els professionals, en funció de la seva formació, qui tenen la competència per desenvolupar activitats i programes que s'ajustin a les necessitats identificades, mentre que en la segona, les persones participants intervenen durant tot el desenvolupament: les seves necessitats, valors i propostes es tenen en compte durant tot el procés. La figura de la persona experta es dilueix i totes treballen de manera igualitària per aconseguir els objectius establerts.

(1) El terme *empoderament* ha estat objecte de diverses crítiques. Semànticament sembla implicar que els que tenen poder poden donar-ne als que no en tenen. No obstant això, és un error pensar que el poder es pot donar. El que sí es pot oferir és poder de decisió en contextos igualitaris, on totes les persones tinguin la possibilitat de participar activament en la presa de decisions.

Trilla i Novella (2001) parteixen d'alguns dels aspectes de l'escala de participació de Hart i proposen una tipologia on distingeixen quatre modalitats de participació: *la participació simple* (prendre part en un procés com a espectador sense haver-hi intervingut), *la participació consultiva* (ser escoltat sobre els assumptes que preocupen), *la participació projectiva* (sentir propi el projecte i participar en tots els seus moments) i *la metaparticipació* (generar nous espais i mecanismes de participació a partir de les exigències que manifesten les persones participants, i reivindicar el dret a prendre part en les decisions). Dins d'aquesta classificació, *prendre part* es podria relacionar amb la participació simple, mentre que *ser part* podria estar directament vinculat amb la participació projectiva o amb la metaparticipació.

Aquests mateixos autors assenyalen dintre de cada tipologia un major o menor grau de participació depenent de quatre factors: implicació o grau d'identificació de les persones amb l'objecte de participació; informació/consciència o grau de coneixement que tenen les persones sobre l'objecte de participació; capacitat de decisió o nivell d'intervenció en les decisions que tenen les persones pel que fa a l'objecte de participació; i compromís/responsabilitat o grau d'assumpció de les conseqüències que es deriven de l'acció participativa. El major o menor nivell en cadascun d'aquests quatre factors variarà en funció del tipus de participació que es generi.

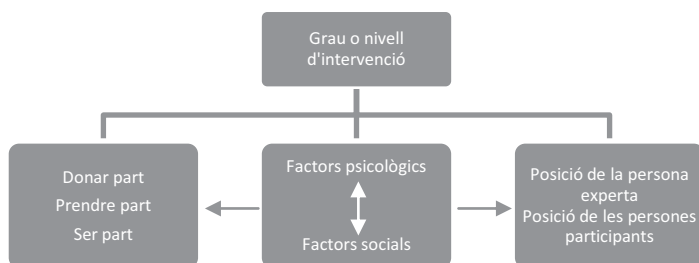
Susskind i Elliot (1983) defineixen tres patrons de participació: la participació paternalista, la participació conflictiva i la participació coproductiva. En la participació paternalista el major control de la intervenció descansa en les autoritats municipals. En la participació conflictiva les decisions segueixen estant centralitzades però la ciutadania s'enfronta per guanyar-hi un major control. En la participació coproductiva les decisions es prenen entre la ciutadania i les autoritats locals.

De gran rellevància resulta la classificació de Pateman (1970), que basant-se en el grau i nivell d'intervenció, estableix la següent tipologia de participació:

- En la *pseudoparticipació*, s'estableixen jerarquies; les persones participants no poden prendre part ni influir en les decisions, només en poden ser informades; la participació es redueix a la mera informació.
- En la *participació parcial* també s'estableixen jerarquies i les persones participants no tenen la mateixa oportunitat de decidir, però poden influir en les decisions.
- En la *participació plena* no s'estableixen jerarquies i la presa de decisions està en mans de totes les persones participants.

La figura 1 exposa els principals elements que condicionen el grau o nivell d'intervenció en la presa de decisions.

Figura 1. Alguns elements que condicionen el grau o nivell de participació (elaboració pròpia)

La participació serà més real i beneficiosa quan les persones implicades tinguin l'oportunitat d'intervenir i prendre decisions en totes les etapes d'un procés participatiu (ser part). Les persones aprenen a ser ciutadanes actives participant directament, i és a través d'aquesta participació com la ciutadania adquireix una consciència crítica sobre els problemes, la motivació pel canvi i el compromís i la responsabilitat dels resultats.

La participació activa és un dret de ciutadania, una acció col·lectiva i social que genera un compromís i per la mateixa raó, una responsabilitat compartida que permet intervenir en les decisions, crea oportunitats per al desenvolupament de capacitats, sobretot per aquelles persones que tradicionalment han estat excloses, i afavoreix o expressa un sentiment d'identitat associat a una comunitat, sempre que es practiqui en clau d'equitat. Per això és imprescindible partir de les experiències i interessos de les persones participants. Això implica que són elles qui defineixen els temes a tractar, i que les relacions dintre del procés són horitzontals i estimulades per un diàleg igualitari. Tot això converteix la participació activa en un procés social i educatiu que busca el canvi, la transformació i la millora de la societat. (Folgueiras, 2005, p. 95)

Elements que promouen la inclusió de la ciutadania en processos participatius

Com hem esmentat, la participació ofereix moltes possibilitats, tant per a la inclusió de les persones immigrants com per a la formació d'una ciutadania més responsable i compromesa amb el canvi i la transformació personal i social.

La inclusió de la persona no pot reduir-se a l'adquisició d'un estatus, sinó que ha de situar-la en un procés de participació activa, que li permeti col·laborar en la construcció de la societat². Però, quins elements faciliten aquest tipus de participació? Per respondre-ho partim del concepte de participació activa presentat, que inclou diversos elements.

La participació com un dret i una responsabilitat de ciutadania

Al llarg de la història trobem molts exemples de negació de l'estatus de ciutadania a moltes persones i col·lectius, una situació que cal reconèixer i denunciar que no ha canviat gaire en el que portem de segle XXI. Sense anar més lluny, les persones immigrants en situació administrativa irregular no gaudeixen de cap dret de ciutadania i, per tant, no poden participar legalment en la societat. A més, les persones immi-

(2) Bartolomé, 2002, 2004; Benito, 2005; Cabrera, 2002; Bartolomé i Cabrera, 2003, 2007; Folgueiras, 2005, 2007; Torres, 2003.

grants que han pogut legalitzar la seva situació no poden exercir el dret al vot aquí fins que no es nacionalitzen. Cal crear o generar espais on les persones puguin reclamar els seus drets de ciutadania, en aquest cas el seu dret a participar, alhora que reivindicar un sistema més just i democràtic. El dret de participació ha de ser un element bàsic de l'estatus de ciutadania. El reconeixement de l'estatus legal converteix les persones en membres de la societat on viuen, oferint-los la possibilitat de participar en les decisions i en el seu futur. La persona immigrant ha de ser no només un agent econòmic, sinó un actor polític i social (Benito, 2005; Zapata Barrero, 2003; Cabrera, 2002).

Si tothom participa activament en la societat també fa que tots els drets, inclosos els de participació, arribin a la resta de persones. La participació, entesa així, serveix per reivindicar i practicar altres drets, «el dret a reclamar drets», i permet que determinats grups socials puguin anar guanyant el poder necessari per aconseguir drets de ciutadania.

La participació com un element d'empoderament ciutadà

Lluny de les posicions liberals, que defensen els drets com a sinònim de reconeixement real, moltes persones que tenen reconeguts els seus drets continuen sense tenir accés als assumptes públics. A la pràctica, l'individu lliure i igual és una persona molt més difícil de trobar del que suggereix la teoria liberal (Pateman, 1985). Dintre d'aquesta falta de llibertat i igualtat, el gènere ha estat i és un dels indicadors d'exclusió de la participació (Pateman, 1970, Pateman i Mills, 2007; Siim, 2000, 2006). De manera tradicional, les dones han estat privades de participar en l'espai públic en favor dels homes, els quals sí que han gaudit de plena autonomia i llibertat per autorrealitzar-se i influir-hi. Aquesta discriminació es reflecteix ja en la tradicional separació, de caràcter social i no natural, entre esfera pública i esfera privada. L'esfera privada, encara que és part de la societat civil, està separada de l'esfera pública i rep unes característiques diferents en funció del gènere, ja que es pressuposa com un fonament natural i necessari de l'esfera pública, però sense gaudir del mateix estatus (Espín, 2003). Pateman (1988) denomina separació patriarcal a aquesta diferenciació entre esferes. Segons aquesta concepció ideològica patriarcal, l'esfera privada es fonamenta en la família i en els seus «vincles naturals» de sentiments, mentre que la participació en l'esfera pública es regeix per criteris d'èxit, drets, interessos, etc.; és a dir, per criteris liberals aplicats exclusivament als homes (Pateman, 1983). Al nostre entendre, una forma que pot ajudar a superar aquesta divisió és l'empoderament de les dones mitjançant la seva participació activa en l'espai públic. La integració de les dones ha de ser un procés intrínsec en qualsevol intervenció comunitària (Marchioni, 1999). Es fa necessari crear i possibilitar espais democràtics on les dones exerceixin la seva ciutadania com a protagonistes, per la qual cosa resulta imprescindible eliminar i reduir els elements que impedeixen la seva participació.

La participació ciutadana com un element afavoridor d'identitat cívica

La participació pot ser generadora d'un tipus d'identitat cívica basada en una finalitat basada en un projecte comú construït a partir d'uns problemes o interessos compartits, d'un esforç col·lectiu i d'una solidaritat cívica. Castells assenyalava tres maneres de construir la identitat: la identitat legitimadora, la identitat de resistència, i la identitat projecte. Perquè la identitat projecte es generi, les persones han de participar en la comunitat on viuen, entenent per comunitat el barri, la ciutat, el país, etc. La seva

participació els permet anar descobrint i defensant interessos i objectius comuns alhora que comparteixen i donen nous sentits al que realitzen (Castells, 2003).

Aquesta identitat cívica no es forja en abstracte ni teòricament, sinó en la pràctica i en l'exercici cívic; això és, en interacció amb els altres ciutadans i ciutadanes, participant en els mecanismes i institucions cíviques, implicant-se en els debats sobre qüestions públiques. Des d'aquesta perspectiva podem dir que una persona no neix ciutadana sinó que es fa ciutadana. Això és una condició que s'apren i es construeix en el procés de socialització de la persona. (Cabrera, 2002, p. 95)

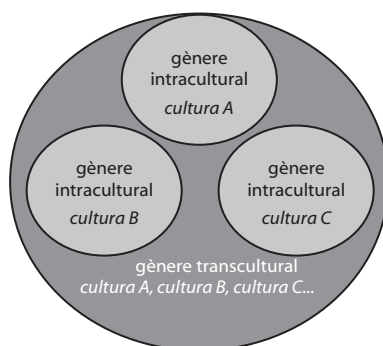
Bartolomé i Marín (2005) aprofundeixen en la relació entre les identitats culturals i les identitats cíviques. En el seu treball remarquen la importància de no renunciar a la pròpia identitat cultural per construir la identitat cívica; es tracta de concebre-les des d'una dinàmica que es transforma i que és flexible, per la qual cosa és imprescindible sortir del propi nínxol cultural, reconèixer la pluralitat, dialogat amb les diferències i construir la identitat des de projectes comuns en l'espai públic.

La identitat cívica per la seva pròpia naturalesa exigirà la participació en la construcció de projectes que reconeixem com a propis. I encara que, com ja hem explicitat, aquesta construcció col·lectiva no pressuposi, com a punt de partida, l'existència d'una identitat cultural comuna, certament, en la mesura que ens obrim als múltiples fluxos culturals que ens emboliquen, la participació social i la política en el seu mateix territori aniran conformant uns valors comuns, que reconeixem com a propis, al mateix temps que anirem relativitzant i incorporant la diversitat cultural de persones i col·lectius com un valor afegit. (Bartolomé i Marín, 2005, p. 42)

També, és important precisar que la percepció de l'espai públic i de les possibilitats de participació varia en funció de les diferències individuals però també en funció dels contextos de socialització; és a dir, a partir de les possibles diferències que es generen fruit d'aquesta diversitat de contextos. En el cas de les dones immigrants, la percepció de l'espai públic estarà condicionada pel fet de ser dona (aspecte transcultural; allò que compartim pel fet de ser dones) i pel fet de ser dona en una cultura determinada (aspecte intracultural; allò propi de cada cultura) (Colás, 2004). Si bé el gènere, com a element transcultural, influeix en el tipus d'identitat que es forma, cada cultura fa una reinterpretació específica del gènere. Com molt encertadament explica Maalouf (1999), no és el mateix ser dona a Afganistan que a França.

La figura 2 visualitza la relació entre el gènere com un element transcultural i el gènere com un element intracultural.

Figura 2. El gènere com a element intracultural i transcultural (elaboració pròpia)

Si bé aquesta reflexió és bàsica en qualsevol dels aspectes treballats fins ara, adquireix una major rellevància quan ens referim al tema de la identitat cívica, ja que aquesta es pot generar a partir de la participació en assumptes públics, tradicionalment considerats assumptes d'homes, més en unes cultures que en altres.

Si volem entrar en aquesta dinàmica de ciutadania, les dones immigrants han de conèixer quines són les seves possibilitats de participació com a dones en l'espai públic. Aquest aspecte els permetrà identificar les característiques de la democràcia del país i els possibles canals de participació. Altrament, es corre el risc que la identitat cívica es construeixi a partir de les aportacions masculines, les quals si bé són necessàries i imprescindibles no han d'anul·lar les possibilitats de participació de les dones, en aquest cas de les dones immigrants, sempre que elles ho desitgin.

L'exercici de la participació activa: un estudi diagnòstic³

La part empírica d'aquest treball té com a objectiu elaborar un diagnòstic dels elements que configuren l'exercici de participació activa en un grup de 33 dones de procedències culturals diverses que viuen a la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat⁴.

L'anàlisi de contingut de les respostes ens ofereix una visió de les seves percepcions, creences i actituds respecte als elements de la participació esmentats en aquest article. En relació amb el dret i la responsabilitat de participar, la informació analitzada ha permès detectar una clara i evident diferència entre el tipus de participació en les decisions que prenen les dones en el seu país d'origen i el que exerceixen en l'actual país d'acollida. Aquesta diferència és fruit de les barreres legals que existeixen i que impedeixen gaudir d'aquest dret de ciutadania a les persones immigrants que no tenen la nacionalitat espanyola; per tant, les relacions legals que s'estableixen entre treball formal, nació i ciutadania estan generant un model d'exclusió on les persones no tenen dret a participar en qüestions sobre els assumptes públics (De Lucas, 2001).

Totes les dones entrevistades, excepte vuit, manifesten haver votat quan vivien en els seus països d'origen. De les vuit que no havien votat mai, en tres casos era per no tenir la majoria d'edat requerida (característiques personals); dues al·leguen desmotivació i desconfiança cap als seus representants polítics, i les tres restants argumenten que les causes responen a les circumstàncies polítiques del seu país.

Encara que per motius diferents, la desmotivació i la desconfiança cap als representants polítics és un element comú en moltes societats. Aquesta desconfiança també s'aprecia en quatre de les persones entrevistades que, malgrat haver exercit el seu dret al vot, desconfien enormement dels seus representants polítics.

Quan un veu el seu país, un sempre desitja que les coses millorin, però no, el govern no opina el mateix. De vegades, un s'idealitza amb un partit però arribat el seu moment no fan res. A Bolívia, hi ha molts problemes econòmics, de feina. Una part està capitalitzada i la classe obrera cau en la pobresa. (participant de Bolívia, entrevista inicial: 164-171)

(3) L'estudi diagnòstic es va dur a terme el 2003, en el marc de la tesi doctoral de l'autora (Folgueiras, 2005).

(4) Es va fer servir una metodologia qualitativa amb tècniques d'entrevista i grup de discussió. El procediment per examinar la informació va ser l'anàlisi de contingut sistemàtic, amb el programa informàtic d'anàlisi qualitatiu, ATLAS-TI v.4.1.

Malgrat aquesta desconfiança i atès l'alt grau de participació electoral que manifesten les entrevistades i el seu interès per aconseguir aquest dret en el nou país, s'ha considerat que es valora de manera positiva exercir aquest dret de ciutadania.

[...] però a mi m'agrada votar, perquè almenys tu dones la teva opinió. (participant del Marroc, entrevista inicial: 59-61)

La Comissió de les Comunitats Europees (2003) adverteix de la necessitat de no vincular la nacionalitat amb el dret al vot, sobretot a escala local. En el cas de l'Estat espanyol, només caldria signar tractats de reciprocitat amb els respectius països d'origen perquè les persones amb residència permanent poguessin exercir aquest dret a les eleccions locals.

Respecte a la participació en organitzacions i institucions, cap de les entrevistades manifesta desconfiança i totes assenyalen la falta de temps i d'informació com a elements principals que impedeixen la seva participació. Pel que fa a la falta de temps, set de les dones que s'hi refereixen ho argumenten des de la seva condició de mares, i tres d'elles ho relacionen amb l'oferta horària.

[...] m'agradava, però no hi puc anar per l'horari. L'horari no em va bé, és per la tarda de les 15h. a les 18h. i a aquesta hora jo he d'anar a buscar el meu nen al col·legi. (participant del Marroc, entrevista inicial: 189-193)

En relació al segon element enunciat, l'empoderament ciutadà, les dones acusen una falta de coneixement dels seus drets i responsabilitats fins al punt que algunes de les entrevistades que es troben en situació irregular manifesten no saber quin és el procés legal que haurien de seguir per regularitzar la seva situació.

Jo he d'anar al consolat, però no sé, tot és molt complex, no ho segueixo molt bé, *ahorita* em van dir que ha canviat. (participant d'Equador, entrevista inicial: 212-215)

La majoria de dones que expressen aquest desconeixement són del continent llatinoamericà. Probablement es deu al poc temps que porten vivint al país d'acollida, ja que és el col·lectiu amb menys temps de residència.

A través de les entrevistes també s'observa que les dones, conscients de la seva situació de desavantatge, manifesten en tot moment el seu interès per conèixer els seus drets com a ciutadanes de la ciutat on ara viuen, i també les organitzacions que poden ajudar-les.

Per conèixer més coses i per saber més [...] és important saber moltes coses, sobretot, perquè jo sóc immigrant i he de tenir més informació, així la meua filla també en sabrà més. (participant d'Argentina, entrevista inicial: 164-176)

Sí és clar, tenir informació és molt bo i si en aquestes organitzacions te la donen és millor anar-hi i conèixer-les. (participant del Marroc, entrevista inicial: 145-147)

Sí és clar, per saber els teus drets. Que les dones es puguin defensar. Perquè les dones estem faltades de tot. (participant de República Dominicana, entrevista inicial: 201-204)

Sí, això m'interessaria molt. Jo l'altre dia vaig escoltar una noia que és immigrant. Té una nena i ella es vol separar del marit però li fa por perquè el marit té papers i té por que li prenguin la nena. Perquè la nena és ciutadana d'aquí. A mi m'agradaria conèixer aquestes organitzacions i poder ajudar-la. (participant d'Equador, entrevista inicial: 232, 238)

Sobre les necessitats detectades, es pot esmentar que la majoria de les persones entrevistades (85%) estan interessades a conèixer els mecanismes de participació que existeixen a l'Hospitalet de Llobregat. Prop de tres quartes parts (73%) volen conèixer persones que viuen a la seva mateixa ciutat i un 59% expressen interès per

saber més sobre els seus drets i responsabilitats com a ciutadanes de l'Hospitalet de Llobregat. A més de la meitat (56%) li agradaria que es coneguessin més aspectes vinculats a les seves cultures d'origen i un 94% manifesta interès per aprendre a utilitzar l'ordinador i, de manera especial, a navegar per Internet. Remarquen que aquest aprenentatge els pot ajudar a comunicar-se amb les seves famílies i aprendre a utilitzar una eina que consideren bàsica en l'actual societat.

Quant al tercer element, la identitat cívica, en les respostes que donen les dones, s'adverteix que no existeix una relació estreta amb el barri i la ciutat on viuen. Excepcionalment les que porten vivint en aquesta ciutat més de quatre anys, no coneixen ni les organitzacions, ni les associacions, ni les institucions d'aquesta ciutat. Així mateix, no es relacionen ni amb la població autòctona, ni amb persones pertanyents a altres col·lectius. No obstant, en general, manifesten una actitud positiva i oberta cap a la majoria de col·lectius i persones. No és estrany, doncs, que totes les dones expressin sentir-se satisfetes que al seu barri hi visquin persones de diferents cultures.

Per mi és bo, perquè no tinc problemes, no em relaciono molt. És bo conèixer més gent. A tot arreu hi ha gent bona i dolenta. (participant del Marroc, entrevista inicial, 124-127)

En canvi, les dones que porten més temps vivint a la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat, malgrat tenir una actitud positiva cap a altres col·lectius, creuen que la immigració s'hauria de frenar perquè sinó, en un futur, no hi haurà feina per tothom.

Sí, clar, però tan de bo que no hi hagi més immigrants perquè si n'hi ha molts no hi haurà feina. Perquè quan hi ha molta immigració, la cosa és molt difícil. (participant del Marroc, entrevista inicial, 234-238)

Aquesta reflexió podria evidenciar que el rebuig cap a la persona immigrant respon sovint a un problema fonamentalment econòmic, i també a la preocupació o por de perdre el que s'ha aconseguit: es tractaria d'una actitud de *xenofòbia* o *apofòbia*. A més, aquestes dones que porten vivint més temps a la ciutat bé podrien haver adoptat el discurs dominant de la societat d'acollida, el «discurs sonor» del qual parla Mernissi, referit al fet de com la població, en general, adopta el discurs que ve marcat des de la legislació i els mitjans.

La majoria de dones, sobretot les que porten menys temps vivint a la ciutat i al país d'acollida, manifesten interès perquè es coneguin aspectes de les seves cultures d'origen.

[...] bé el que m'agradaria és que aquí no hi ha molta informació del meu país. M'agradaria que se sàbés més. Allí... Com li diria jo? El meu país és molt bonic, té de tot. El problema és que la gent sap que en l'altre país es guanyaran més diners. Llavors surt del camp i se'n van a la ciutat, i de la ciutat a un altre país. Això passa allí, que tota la riquesa que hi ha allà es queda tapada. Però és molt bonic, allí hi ha llocs meravellosos. (participant d'Equador, entrevista inicial, 356-364)

Sí. És important poder parlar del teu país, que la gent conegui una mica perquè, de vegades, una se sent molt sola, aquí, a l'altre país, sense la teva família. (participant de República Dominicana, entrevista inicial, 324-327)

Un programa de formació per promoure una participació activa

A partir del marc teòric i de l'estudi diagnòstic presentats, s'ha desenvolupat un material que té com a finalitat *incrementar l'exercici de la participació activa en un grup de dones que viuen en una mateixa localitat*. Aquesta finalitat es concreta en tres objectius generals i catorze d'específics.

Objectius generals i específics

1. Promoure el *dret* i la *responsabilitat* de participar en l'espai públic. El *dret*, ja que es promou un espai de participació on totes les persones poden participar al marge de la seva situació legal. La *responsabilitat*, perquè s'intenta sensibilitzar sobre la necessitat de participar per transformar i millorar la vida personal i també la social.
 - Identificar els elements que condicionen el dret i la responsabilitat de participar.
 - Promoure la valoració de la participació activa com un element bàsic per a la millora personal i social.
 - Fomentar la participació activa, intercultural i crítica de les dones.
2. Afavorir l'*empoderament* a l'espai públic. D'una banda, s'incideix en les habilitats organitzatives i dialògiques, en els elements de judici crític i en el sentiment d'autoestima; de l'altra, en la cerca, la selecció i l'organització de la informació mitjançant la utilització d'eines informàtiques.
 - Promoure la cerca i la selecció de la informació.
 - Augmentar les habilitats organitzatives.
 - Desenvolupar habilitats dialògiques.
 - Adquirir eines informàtiques.
 - Desenvolupar elements de judici crític.
 - Fomentar un sentiment d'autoestima positiu.
3. Promoure la identitat cívica. Es treballa, fonamentalment, el coneixement de la comunitat i les relacions de reconeixement mutu basades en el diàleg, la deliberació i el valor de la solidaritat.
 - Afavorir les relacions interpersonals i la interacció entre persones que viuen en una mateixa ciutat.
 - Fomentar la relació entre les participants i la comunitat on viuen.
 - Desenvolupar una consciència i valoració de la diversitat personal i cultural.
 - Prendre consciència dels estereotips i els prejudicis sobre els diferents grups que conviuen en una mateixa ciutat.
 - Promoure el valor de la solidaritat entre les persones que conviuen en una mateixa ciutat.

Per assolir aquests objectius el material elaborat inclou vint-i-dues activitats⁵ que constitueixen en si mateixes una eina diagnòstica per conèixer els valors, els sentiments i les actituds de les participants en relació a les dimensions bàsiques vinculades a l'exercici de la participació.

Remarques sobre les condicions d'aplicació

A fi que l'aplicació del programa sigui participativa s'ha de produir un diàleg entre les necessitats del grup de participants, les possibilitats de l'equip de formació i les oportunitats del context. El diàleg entre els tres aspectes ha d'ajudar a generar processos participatius positius. Durant els processos participatius la motivació va augmentant quan les persones van actuant, sempre que aquestes actuacions siguin òptimes. La motivació es refereix a la dimensió afectiva de la participació i s'associa als sentiments agradables i desagradables que s'activen motivacionalment davant la presència d'un objecte o situació.

Les necessitats del grup

De manera prèvia a l'inici de l'aplicació de les activitats del programa, és important conèixer les característiques, les motivacions i els interessos del grup de participants. Com més informació es tingui millor es pot preparar, adaptar i planificar les activitats a les necessitats reals del grup. És important que en aquest tipus de formació, les necessitats que sorgeixin siguin fruit de viure en un mateix lloc (barri, ciutat, poble). Partir de les seves necessitats és bàsic, ja que la motivació favorable a la participació justament s'activa quan les persones se senten identificades amb els assumptes o temes que es tracten, és a dir, quan se senten implicades. Dintre del camp comunitari, aquesta metodologia rep el nom d'*audició* i es caracteritza per l'escolta activa i permanent (Marchioni, 1999).

L'equip de treball

És necessari que durant tota l'aplicació de les activitats es consolidi un equip de treball que acompanyi el procés formatiu. L'equip de treball ha d'estar constituït per un mínim de tres persones i ha de formar-se en les activitats, filosofia de fons i objectius del programa. L'equip de treball ha de tenir trobades periòdiques. Aquests espais permeten dur a terme les tasques següents:

- Primera aproximació a l'adaptació del programa. Una vegada obtinguts els resultats de les entrevistes inicials, es fa l'adaptació del programa de formació. La reflexió sobre la planificació inicial donarà seguretat i permetrà transmetre rigor, treball i estructura des del principi.
- Formació de les necessitats per part de l'equip de treball que, presumiblement, es preveuen descobrir a partir de les sessions conjuntes de treball. Recordem que aquest tipus d'experiències en les quals es combinen de forma explícita i sistemàtica l'acció i la reflexió, són una oportunitat de formació molt eficaç per a les i els professionals que les posen en pràctica.

(5) Les activitats del programa s'organitzen en cinc blocs temàtics (conèixer-se, organitzar-se, analitzar la necessitat, buscar recursos i realitzar alguna acció). Es poden consultar a http://www.tesisenxarxa.net/TESIS_UB/AVAILABLE/TDX-0613107-120403//02.PFB_CAP%CDTULO_6.pdf

- Procés de seguiment de les participants. El seguiment permet anar ajustant la planificació inicial i detectar noves necessitats.

Les oportunitats del context

De manera prèvia a l'aplicació del programa, s'ha d'anàlitzar el context on s'aplica (anàlisi de recursos, serveis, organitzacions). Aquesta anàlisi és essencial si tenim en compte que avui en dia, el problema amb els recursos i serveis, està en ocasions més relacionat amb el seu ús que amb la seva quantitat; per tant, s'han de donar a conèixer i s'han d'establir xarxes entre aquests.

En l'anàlisi del context poden resultar molt útils algunes de les propostes que es comencen a desenvolupar en el nostre context, com és el cas de l'Aprentatge i Servei Solidari (APS), que es pot definir com un servei solidari desenvolupat pels estudiants, destinat a cobrir necessitats reals d'una comunitat, i planificat institucionalment, en funció dels aprenentatges dels estudiants. Diverses investigacions realitzades a Estats Units, Amèrica Llatina i Espanya demostren que l'APS és una proposta metodològica especialment efectiva per posar en pràctica continguts teòrics alhora que promou la solidaritat i la responsabilitat⁶.

Des de les entitats i organitzacions on s'apliqui el programa es pot intentar entrar en contacte amb diferents centres d'ensenyament (instituts, facultats, etc.) que vulguin col·laborar a donar respostes a necessitats de la comunitat, alhora que els estudiants implicats desenvolupen aprenentatges⁷. En moltes parts del món, la utilització d'aquesta metodologia eminentment participativa està obtenint uns resultats molt positius tant ens els aprenentatges com en els serveis que es presten en la solidaritat que es promou. D'aquesta es compleix tant la seva intencionalitat pedagògica com la solidària.

(6) Billig, Jesse i Root, 2006; Delp, Brown i Domenzain, 2005; Fielding, 2001; Cabrera, Campillo, Luna i Del Campo, 2007; Mitra, 2004; Morgan i Streb, 2003; Oldfather, 1995; Tapia, 2006.

(7) Per exemple, la primera aplicació del programa va tenir lloc en una fundació de la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat. Durant la seva aplicació una estudiant de Filologia àrab va col·laborar en la traducció castellà-àrab d'algunes de les activitats del programa. Aquesta experiència, li va ajudar a posar en pràctica coneixements teòrics de la seva llicenciatura, alhora que va dur a terme una activitat solidària.

Referències

- Bartolomé, M. (2002) «Educar para una Ciudadanía Intercultural», a Bartolomé, M. [ed.] *Identidad y Ciudadanía: Un Reto a la Educación Intercultural*. Madrid, Narcea, p. 131-161.
- (2004) «Educación intercultural y ciudadanía», a Jordán, J.; Besalú, X.; Bartolomé, M.; Aguado, T.; Moreno, C.; Sanz, M. *La educación del profesorado en Educación Intercultural*. Madrid, MEC, p. 93-112.
- Bartolomé, M.; Cabrera, F. (2003) «Sociedad multicultural y ciudadanía: hacia una sociedad y ciudadanía multiculturales». *Revista de Educación*, número extraordinario Ciudadanía y Educación, p. 33-57.
- (2007) *Guía de educación para una ciudadanía activa, intercultural y crítica*. Madrid, Narcea.
- Bartolomé, M.; Folgueiras, P.; Massot, I.; Sabariego, M.; Sandín, M.P. (2003) *¿Construimos Europa? El sentimiento de pertenencia desde una Pedagogía de la inclusión*. Madrid, Comunidad de Madrid, Consejería de Educación.
- Bartolomé, M.; Marín, M.A. (2005) «Las identidades cívicas y culturales: ejes clave para la construcción de una ciudadanía intercultural», a Sacavino, S. *Identidad (es) y Ciudadanía Intercultural desafíos para la educación*. Brasil, Consejo de Cultura, p. 49-68.
- Benhabib, S. (2000) *Diversitat cultural, igualtat democràtica*. València, Tàndem.
- Benito, M. (2005) *Active Civic Participation of Immigrants in Sweden* (en línia). Disponible a: <http://www.uni-oldenburg.de/politis-europe/download/Sweden.pdf> [accés: 12.02.2009].
- Billig, S.; Jesse, D.; Root, S. (2006) *The impact of service-learning on high school students' civic engagement. Evaluation report prepared for the Carnegie Corporation of New York*. Denver, RMC Research Corporation.
- Blanchard, C.; Randolph, A. (2000) *Las tres claves para el empowerment*. Barcelona, Granica.
- Briceño, M. (2003) «¿Por qué fracasan los proyectos tecnológicos educativos en las universidades venezolanas? Análisis de un caso: Universidad Simón Rodríguez». *Arbitraje*, 1 (2), p. 39-49.
- Cabrera, F. (2002) «Hacia una nueva concepción de la ciudadanía en una sociedad multicultural», a Bartolomé, M. [ed.] *Identidad y Ciudadanía: Un Reto a la Educación Intercultural*. Madrid, Narcea, p. 79-103.
- Cabrera, F.; Campillo, J.; Luna, E.; Del Campo, J. (2007) «Del centro educativo a la comunidad. Materiales para el desarrollo de una ciudadanía activa», a Bartolomé, M.; Cabrera, F. [coord.] *Construcción de una ciudadanía intercultural y responsable. Guía para el profesorado de Secundaria*. Madrid, Narcea, p. 77-140.
- Castells, M. (2003) *La era de la información. El poder de la identidad*, vol. 2. Madrid, Alianza.
- Colàs, P. (2004) «Género, interculturalidad e identidad: Teoría y práctica educativa», a Rebollo, M.A. *Género e interculturalidad: educar para la igualdad*. Madrid, La Muralla, p. 27-55.
- Comissió de les Comunitats Europees (2003) «Dictamen del Comité Económico y Social Europeo sobre la Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento

- Europeo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones sobre inmigración, integración y empleo». *Dictámenes del Comité Económico y Social Europeo*, 1613, p. 1-28.
- Cyrus, N. (2005) *Active Civic Participation of Immigrants in Germany* (en línea). Disponible a: <http://www.uni-oldenburg.de/politis-europe/download/Germany.pdf> [accés: 15.04.2009].
- De Lucas, J. (2001) «Pactos de Estado, contrato social y pacto ciudadano», a Fernández, N.; Calvo, M. [ed.] *El pacto ciudadano en torno a la inmigración. Inmigración y derechos*. Saragossa, Mira, p. 34-49.
- Delp, L.; Brown, M.; Domenzain, A. (2005) «Fostering of Youth Leadership to address workplace and commun environmental health issues: A university-school-community partnership». *Health Promotion Practice*, 6 (3), p. 270-285.
- Elboj, C.; Puigdemívol, I.; Soler, M.; Valls, R. (2002) *Comunidades de aprendizaje. Transformar la educación*. Barcelona, Graó.
- Espín, J.V. (2003) «Ciudadanía crítica», a Soriano, E. [ed.] *Diversidad étnica y cultural en las aulas*. Madrid, La Muralla, p. 47-91.
- Expósito, M.; Grundmann, G.; Quezada, L.; Valdez, L. (2001) *Preparación y ejecución de talleres de capacitación*. República Dominicana, Proyecto Comunicación y Didáctica, Centro Poveda.
- Fiddler, M.; Marienau, C. (2008) «Developing Habits of Reflection for Meaningful Learning». *New Directions for Adult and Continuing Education*, 118, p. 75-85.
- Fielding, J. (2001) «Students as radical agents of change». *Journal of Educational Change*, 2, p. 123-141.
- Flecha, R. (1997) *Compartiendo palabras. El aprendizaje de las personas adultas a través del diálogo*. Barcelona, Paidós.
- Folgueiras, P. (2005) *De la tolerancia al reconocimiento. Programa de formación para una ciudadanía intercultural*. Barcelona, Universitat de Barcelona. Departament de Mètodes i Investigació Educativa (tesi doctoral). Disponible a: <http://teseo.mec.es/teseo/jsp/teseo.jsp> [accés: 15.04.2009].
- (2007) «Evaluación participativa de un programa de formación para una participación activa, intercultural y crítica». *Revista de Investigación Educativa*, 25 (2), p. 491-512.
- (2008) *La participación activa de mujeres en sociedades multiculturales*. Madrid, Síntesis.
- García Roca, J.; Mondaza Canal, G. (2002) *Jóvenes, universidad y compromiso social*. Madrid, Narcea.
- Giménez, C. (2002) «Dinamización comunitaria en el ámbito de la inmigración», a Rubio, M. J. i Monteros, S. *La exclusión social. Teoría y práctica de la intervención*. Madrid, CSS.
- Habermas, J. (1992) *Teoría de la acción comunicativa II*. Madrid, Santillana.
- (2002) *La inclusión del otro. Estudios de teoría política*. Barcelona, Paidós.
- Lashley, C. (1999) «Employee empowerment in services. A framework for analysis». *Personnel Review*, 28, (3), p. 169-191.
- Lister, R. (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Londres, Macmillan Press.
- Kymlicka, W. (1996) *Ciudadanía Multicultural*. Barcelona, Paidós.

- Maalouf, A. (1999) *Les identitats que maten*. Barcelona, La Campana.
- Marchioni, M. (1999) *Comunidad, participación y desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Madrid, Popular.
- Marshall, T. H. (1950) *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Martiniello, M. (1998) *Salir de los guetos culturales*. Barcelona, Bellaterra.
- (2005) *Political participation, mobilisation and representation of immigrants and their offspring in Europe*. Disponible a: http://dspace.mah.se/bitstream/2043/1495/1/WB_1-05.pdf [accés: 15.04.2009].
- Mitra, D. (2004) «The significance of students. Can increasing "student voice" in schools leader to gains in youth development?». *Teachers College Records*, 106 (4), p. 651-688.
- Morgan, W.; Streb, M. (2003) «First do no harm: The importance of student ownership in service-learning». *Metropolitan State Universities*, 14 (3), p. 36-52.
- Nash, M. (2005) *Inmigrantes en nuestro espejo. Inmigración y discurso periodístico en la prensa española*. Barcelona, Icaria.
- Oldfather, P. (1995) «Songs "come back most to them": Students' experiences as researchers». *Theory into Practice*, 34 (2), p. 131-151.
- Pateman, C. (1970) *Participation and Democracy Theory*. Cambridge, Cambridge University Press.
- (1983) «Críticas feministas a la dicotomía público/privado», a Castells, C. [comp.] *Perspectivas feministas en teoría política*. Barcelona, Paidós.
- (1985) *The problem of political obligation: a critique of liberal theory*. Berkeley, University of California Press.
- (1988) *The Sexual Contract*. Cambridge, Polity Press.
- Pateman, C.; Mills Ch. (2007) *Contract and domination*. Cambridge, Polity Press.
- Pérez Serrano, G. (1990). *Animación sociocultural III*. Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- Petit, A. (2005) *La participación desde el enfoque de género*. Disponible a: <http://www.uv.es/CEFD/12/petit.pdf> [accés: 15.04.2009].
- Pindado, F. (2000) *La participación ciudadana en la vida de las ciudades*. Barcelona, Ediciones del Serbal.
- Puig, J.M.; Batlle, R.; Bosch, C.; Palos, J. (2007) *Aprendizaje servicio. Educar para la ciudadanía*. Barcelona, Octaedro.
- Rawls, J. (2003) *El liberalismo político*. Barcelona, Crítica.
- Sánchez Alonso, M. (2000) *La participación: metodología y práctica*. Madrid, Popular.
- Siim, B. (2000) *Gender and Citizenship*. Cambridge, University Press.
- (2006) «Gendering citizenship: migration and multiculturalism», a Lister, R [ed.] *Gendering citizenship in Western Europe: New Challenges for Citizenship research in a Cross-national context*. Cambridge, Policy Press, p. 25-54.
- Susskind, L.; Elliot, M. (1983) *Paternalism, conflict, and coproduction: learning from citizen action and citizen participation in Western Europe*. Nova York, Plenum Press.

- Tapia, M.N. (2006) *Aprendizaje y servicio solidario en el sistema educativo y las organizaciones juveniles*. Buenos Aires, Ciudad Nueva.
- Taylor, Ch. (1996) *Fuentes del yo. La construcción de la identidad moderna*. Barcelona, Paidós.
- (2006) *Imaginarios sociales modernos*. Barcelona, Paidós.
- Tello, R.; Benach, N.; Nash, M. (2008) *Contactos interculturales, género y dinámicas identitarias en Barcelona*. Barcelona, Bellaterra.
- Torres, F. (2003) «Igualdad, derecho al voto de los inmigrantes y proceso de integración». *Mugak*, 22. Disponible a: www.pensamientocritico.org/frator0603.htm [accés: 15.04.2009].
- Trilla, J.; Novella, A. (2001) «Educación y participación social de la infancia». *Revista Iberoamericana de Educación*, 26, p. 137-164.
- Urgenson, C.; Kember, M. (1997) *Women and social Policy*. Londres, Macmillan Press.
- Villasante, T.; Montañés, M.; Martí, J. (2000) *La investigación social participativa. Construyendo ciudadanía I*. Barcelona, El Viejo Topo.
- Walzer, M. (1998) *Tratado sobre la Tolerancia*. Barcelona, Paidós.
- (2004) *Politics and Passion: Toward A More Egalitarian Liberalism*. Connecticut, Yale University Press.
- Wandersman, A. (1984) «Citizen participation», a Heller, K. [coord.] *Psychology and community change*. Illinois, Dorsey Press, p. 167-234.
- Zapata Barrero, R. (2003) «La ciudadanía en contextos de multiculturalidad: proceso de cambios de paradigma». *Anales de la Cátedra Francisco Suárez*, 37, p. 173-199.

Elaboración de un programa de formación para promover la participación activa en sociedades multiculturales

Resumen: Este artículo expone las bases teóricas y el estudio diagnóstico que fundamentan la elaboración y la aplicación de un programa de formación, específicamente diseñado para mujeres, para promover su participación activa. El programa, que incluye veinticuatro actividades organizadas en cinco bloques temáticos, busca crear y facilitar espacios de participación donde se fomente el derecho y la responsabilidad de participar, se adquieran las competencias ciudadanas necesarias para tener una presencia activa en el espacio público, y se promueva un tipo de identidad cívica a partir del diálogo y las relaciones que se generen entre las personas participantes.

Palabras clave: ciudadanía, empoderamiento, identidad cívica, formación, participación activa, diversidad cultural

Élaboration d'un programme de formation pour la promotion de la participation active dans les sociétés multiculturelles

Résumé: Cet article a pour but d'exposer les bases théoriques et l'étude diagnostique qui fondent l'élaboration ainsi que l'application d'un programme de formation, tout spécialement conçu pour les femmes, visant à promouvoir une participation active. Le programme comprend vingt-deux activités organisées en cinq blocs thématiques et il cherche à créer et à promouvoir des espaces de participation dans lesquels sont développés le droit ainsi que la responsabilité de participer, où l'on peut acquérir les compétences citoyennes nécessaires pour avoir une présence active dans l'espace public, et où l'on promeut un type d'identité civique à partir du dialogue et des relations qui se développent parmi les personnes participantes.

Mots-clés: citoyenneté, prise de pouvoir, identité civique, formation, participation active, diversité culturelle

Designing a training program in order to promote active participation in multicultural societies

Abstract: This paper presents the theoretical framework and the diagnostic study in order to design and implement a training program specifically for women to promote their active participation. The program includes 22 activities organised into five thematic blocks. It seeks to create and promote spaces for participation where the right to participate and the responsibility for participating are enhanced, where the citizens' skills necessary for an active presence in the public space are acquired, and where a civic identity is promoted that emerges from dialogue and the relations that evolve between the participants.

Key words: citizenship, citizen empowerment, civic identity, training, active participation, cultural diversity